

ισότητα ἀπὸ τὸ συνάλλαγμα, ὃ, τι βαρύνει τὸ ἕτερον μέρος μόνον, ἢ μᾶλλον τοῦ ἑτέρου, λέγεται δυσάρεσον. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν, ὅτι εἰς περίπτωσιν ἀμφιβολίας πρέπει νὰ ἐκτείνεται ὃ, τι τείνει εἰς τὴν ἰσότητα, καὶ νὰ συσέλλεται ὃ, τι τὴν ἐξαλείφει, ζηρίζεται ὁ κανὼν ὅτι ἡ θέσις τοῦ ζητοῦντος νὰ ἀποφυγῇ κλήμιαν ζημίαν εἶναι πλέον εὐάρεσος ἀπὸ ἐκείνην τοῦ ζητοῦντος νὰ προσκτήσῃ τι κέρδος.

§. 302. Ὁ, τι εἶναι ὠφέλιμον εἰς τὴν ἀνθρώπινον κοινωνίαν εἶναι εὐάρεσον· τὸ ἐναντίον εἶναι δυσάρεσον.

Ὅλα τὰ πράγματα, τὰ ὅποια εἶναι ὠφέλιμα καὶ σωτηριώδη εἰς τὴν ἀνθρώπινον κοινωνίαν, καὶ δὲν βαρύνουσι πολὺ κανένα ἰδιαιτέρως, πρέπει νὰ ἐμπεριλαμβάνωνται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν εὐαρέσων πραγμάτων. Καθότι ἕκαστον ἔθνος ἐνέχεται ἤδη ἐκ φύσεως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν τοιούτων πραγμάτων· ὥστε ἂν κάμη ὡς πρὸς αὐτὰ ἰδιαιτέρας τινὰς ὑποσχέσεις, οὐδεὶς κίνδυνος εἶναι νὰ δοθῇ εἰς αὐτὰς ἡ ἔννοια ἡ πλέον ἐκτεταμένη. Δὲν ἔχομεν νὰ φοβηθῶμεν μὴ προβληθῇ ἡ ἐπιείκεια, ὅταν φυλάττωμεν τὸν φυσικὸν νόμον, καὶ ἀποδίδωμεν ὅλην τὴν ἐνδεχομένην ἔκτασιν εἰς ὑποσχέσεις, αἱ ὅποια τείνουσιν εἰς τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἔπειτα, τὰ πράγματα, τὰ ὅποια εἶναι ὠφέλιμα εἰς τὴν ἀνθρώπινον κοινωνίαν τείνουσιν δι' αὐτὸ τοῦτο εἰς κοινὴν ὠφέλειαν τῶν συναλλαττόντων, καὶ ἐπομένως εἶναι ἀπὸ τὰ λεγόμενα εὐάρεσα. Ἀπ' ἐναντίας δὲ πρέπει νὰ θεωρῶμεν ὡς δυσάρεσα, ὅσα φύσει εἶναι μᾶλλον ἐπιβλαβῆ παρὰ ὠφέλιμα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Τὰ πράγματα, τὰ ὅποια συμβάλλουσι πρὸς σφάραξιν τῆς εἰρήνης, εἶναι εὐάρεσα· ὅσα φέρουσιν εἰς τὸν πόλεμον εἶναι δυσάρεσα.

§. 303. Ὁ, τι περιέχει ποινὴν τινὰ εἶναι δυσάρεσον.

Ὁ, τι περιέχει ποινὴν τινὰ εἶναι δυσάρεσον· καὶ ὡς πρὸς τοὺς νόμους ὅλοι συμφωνοῦσιν ὅτι, εἰς περίπτωσιν ἀμφιβολίας, ὀφείλει ἡ γνώμη τοῦ δικαστοῦ νὰ κλίνῃ πρὸς τὸ συγκαταβατικώτερον, καὶ ὅτι εἶναι ἀναντιρρήτως καλῆτερον νὰ ἐλευθερωθῇ εἰς ἔνοχος, παρὰ νὰ παιδευθῇ εἰς ἀθῶος. Εἰς τὰς συνθήκας ὁμοίως, αἱ ποινιμοὶ διατάξεις ἐπιβαρύνουσι τὸ ἕτερον τῶν μερῶν· ἐπομένως εἶναι ἕκ τῶν δυσαρέσων.

§. 304. Ὁ, τι ἀκυροῖ τὴν πράξιν εἶναι δυσάρεσον.

Ὁ, τι τείνει νὰ ἀκυρώσῃ τὴν πράξιν, ἢ ὀλοκλήρως, ἢ ἐν μέρει, καὶ ἐπομένως, ὃ, τι ἐπιφέρει μεταβολὴν τινὰ εἰς τὰ ἀποφασισθέντα πράγματα, εἶναι δυσάρεσον. Ἐὰν λοιπὸν αὕτῃ ἡ πράξις συμβῇ νὰ περιέχῃ πράγματα τείνοντα εἰς τὸ νὰ τὴν ἀκυρώσωσι, καὶ νὰ τὴν κατασῆσωσι χωρὶς ἀποτέλεσμα, εἶναι προφανές, ὅτι πρέπει νὰ ἐκληρωθῶσι κατὰ τὴν ἔννοιαν τὴν πλέον συνεσαλμένην, καὶ τὴν πλέον κατάλληλον νὰ διατηρήσῃ τὴν ἰσχὺν τῆς πράξεως (§. 283.)

§. 305. Ὁ, τι τείνει εἰς τὸ νὰ μεταβάλῃ τὴν παρούσαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων εἶναι δυσάρεσον· εὐάρεσον δὲ τὸ ἐναντίον.

Πρέπει ἀκόμη νὰ συγκαταριθμηταὶ μεταξύ τῶν δυσαρῆσεων πραγμάτων, ὃ, τι τείνει εἰς τὸ νὰ μεταβάλῃ τὴν παρούσαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Καθότι δὲν δύναται ὁ ἰδιοκτήτης νὰ χάσῃ ἐκ τῶν δικαιωμάτων του, παρὰ ὅσα μόνος του παραχωρεῖ· εἰς δὲ τὰς ἀμφιβόλους περιπτώσεις, ἢ πρόληψις εἶναι ὑπὲρ τοῦ κατόχου. Ὁλιγώτερον ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἐπιείκειαν τὸ νὰ μὴν ἐπιστραφῇ εἰς τὸν ἰδιοκτήτην, τὸ κτῆμα τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἔχασε τὴν κατοχὴν ἐξ ἀμελείας του, παρὰ νὰ ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὸν δίκαιον κάτοχον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἰδιοποιήθη νομίμως· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἔρμηνεία πρέπει νὰ ἐκτίθεται μᾶλλον εἰς τὸ πρῶτον ἄτοπον, παρὰ εἰς τὸ δεύτερον. Ἄς ἐνθυμηθῶμεν ἀκόμη ἐδῶ τὸν κανόνα τοῦ §. 301, ὅτι ἡ θέσις τοῦ ζητοῦντος νὰ ἀποφύγῃ τὴν ζημίαν εἶναι πλέον εὐάρεστος ἀπὸ ἐκείνου, ὅστις ζητεῖ νὰ κάμῃ κέρδη.

§. 306. Πράγματα μίχτα.

Εἶναι τέλος πάντων πράγματα μετέχοντα καὶ τοῦ εὐαρέσου καὶ τοῦ δυσαρῆσου. Ὁ, τι τροπολογεῖ τὰς συνθήκας, καὶ μεταβάλλει τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, εἶναι δυσάρεσον· ἂν ὅμως αὐτὸ τοῦτο τείνῃ εἰς τὸ νὰ σερεώσῃ τὴν εἰρήνην, εἶναι, κατὰ τοῦτο τὸ μέρος, εὐάρεσον. Αἱ ποιναὶ μετέχουσι πάντοτε τοῦ δυσαρῆσου· δύνανται ὅμως νὰ νομισθῶσιν ὡς μετέχουσαι τοῦ εὐαρέσου εἰς τὰς περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι κατὰ πολλὰ ἀναγκαῖαι εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς κοινωνίας. Ὅταν λοιπὸν πρόκηται νὰ ἐρμηνευθῶσι πράγματα φύσεως τοιαύτης, πρέπει νὰ παρατηρῶμεν, ἂν τὸ εὐά-

ρεςον μέρος των ὑπερέχῃ πολὺ τὸ δυσάρεςον, καὶ τότε καταριθ-
μοῦνται μεταξύ τῶν εὐάρεςων πραγμάτων. Οὕτω δύνανται οἱ ποί-
νιμοι νόμοι νὰ ἐρμηνευθῶσι κατὰ τὴν πλέον ἐκτεταμένην ἔννοιάν
των, εἰς τὰς κρισίμους περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ αὐστηρότης
αὕτη εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας.

§. 307. Ἑρμηνεία τῶν εὐάρεςων πραγμάτων.

Ἴδού δὲ διάφοροι κανόνες ἐρμηνείας, πηγάζοντες ἀπὸ τὰς ὁ-
ποίας ἐθέσαμεν ἀρχὰς ἀνωτέρω. Α'. ὅταν πρόκειται περὶ εὐάρεςων
πραγμάτων, πρέπει νὰ ἐρμηνεύωνται αἱ ἐκφράσεις κατὰ τὴν πλέον
ἐκτεταμένην ἔννοιάν των, καὶ ἂν καμμία ἐκφρασις ἔχῃ διαφόρους
σημασίας, ἡ πλέον ἐκτεταμένη πρέπει νὰ προτιμᾶται. Καθότι ἡ
ἐπιείκεια πρέπει νὰ ᾖναι ὁ κανὼν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, εἰς ὅσας
περιπτώσεις τὸ ἀκριβὲς δίκαιον δὲν εἶναι καλῶς ἐγνωσμένον καὶ
προσδιωρισμένον. Ὅταν αἱ ἐκφράσεις τοῦ νομοθέτου ἢ τῶν συναλ-
λαττόντων δὲν εἶναι ἀποχρώντως εὐκρινεῖς καὶ ὠρισμένοι, ὑποτί-
θεται ὅτι αὐτὰ ἠθέλησαν τὸ ἐπιεικέστερον καὶ τὸ δικαιότερον. Ἄλ-
λ' εἰς τὰ εὐάρεςα πράγματα ἡ πλέον ἐκτεταμένη ἔννοια τῶν λέ-
ξεων ἀρμόζει μᾶλλον εἰς τὴν ἐπιείκειαν, παρὰ ἡ ἔννοια ἡ πλέον
συνεσαλμένη. Β'. ὅταν ὁ λόγος ᾖναι περὶ πραγμάτων εὐάρεςων,
αἱ τεχνικαὶ λέξεις πρέπει νὰ ἐρμηνεύωνται κατὰ τὴν πλέον ἐκτε-
ταμένην ἔννοιάν των, ὄχι μόνον συμφώνως μὲ τὴν κοινὴν χρῆσιν,
ἀλλὰ καὶ ὡς λέξεις τεχνικαί, εἰάν ὁ διαλεγόμενος ἐννοῇ τὴν τέ-
χνην, εἰς ἣν αὐταὶ αἱ λέξεις ἀναφέρονται, ἢ εἰάν ὁδηγῆται ἀπὸ
τὰς συμβουλὰς ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουσι ταύτην τὴν τέ-
χνην. Γ'. Δὲν πρέπει ὅμως διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι τὸ πρᾶγμα
εἶναι εὐάρεςον, νὰ δοθῇ εἰς τὰς λέξεις σημασία παράλογος, τὸ
ὁποῖον δὲν συγχωρεῖται νὰ γένη, παρὰ μόνον διὰ νὰ μὴν ἀναδει-
χθῇ ἡ πράξις ἄτοπος, ἀδίκος, ἢ ἄκυρος, ὡς καὶ εἰς κάθε ἄλλην
ὑλὴν. Καθότι αἱ λέξεις ἐκάστης πράξεως πρέπει νὰ ἐξηγῶνται κα-
τὰ τὴν κυρίαν σημασίαν των, συμφώνως μὲ τὴν κοινὴν χρῆσιν,
ἐκτὸς μόνον ἂν ἔχῃ τις καταπείγοντας λόγους νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀ-
πὸ αὐτῆν. Δ'. Μολονότι τὸ δεῖνα πρᾶγμα, θεωρούμενον ἀφ' ἐνὸς μέ-
ρους, φαίνεται εὐάρεςον, ἂν ἡ κυριολεξία φέρῃ εἰς τι ἄτοπον, ἢ
εἰς καμμίαν ἀδικίαν, πρέπει νὰ συσαλῇ ἡ σημασία τῶν λέξεων,

κατὰ τοὺς ἤδη ἐκτεθέντας κανόνας (§. 293, 294.)· καθότι τὸ πρᾶγμα ἀποκαθίσταται εἰς ταύτην τὴν περίστασιν μικτόν. Ε'. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, εἴαν δὲν προκύπτῃ μὲν κανὲν ἄτοπον, μήτε καμμία ἀδικία, ἢ ἐπιείκεια ὅμως, ἢ ἡ κοινὴ ὠφέλεια, ἀπαιτοῦσι τὴν συζολὴν τῶν λέξεων, πρέπει νὰ ἐρμηνευθῶσι κατὰ τὴν πλέον συνεσαλμμένην σημασίαν των, ὡς καὶ εἰς τὰ φαινόμενα εὐάρεστα πρᾶγματα, καθότι καὶ ἐνταῦθα ἡ ὕλη εἶναι μικτὴ, καὶ πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς δυσάρεστος εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην περίπτωσιν. Ὡς τόσον αὐταὶ οἱ κανόνες ἀποβλέπουσι μόνον τὰς ἀμφιβόλους περιπτώσεις, καθότι δὲν πρέπει νὰ ζητῆ τις νὰ ἐρμηνείσῃ ὅ, τι δὲν ἔχει χρεῖαν ἐρμηνείας. Ἐάν τις ὑποχρεωθῇ ῥητῶς εἰς πρᾶγμα φορτικόν, ἀφ' οὗ μόνος του τὸ ἠθέλησεν, δὲν ἔμπορεῖ ἐπομένως νὰ ᾔναι δεκτὸς νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν ἐπιείκειαν.

§. 308. Ἐρμηνεία τῶν δυσάρεστων πραγμάτων.

Ἐπειδὴ δυσάρεστα πρᾶγματα λέγονται ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων ἡ συζολὴ εἶναι πλησιεστέρα τῆς ἐπιεικείας, παρὰ ἡ ἔκτασις, καὶ ἐπειδὴ ὅταν ἡ θέλησις τοῦ νομοθέτου ἢ τῶν συναλλαττόντων δὲν ᾔναι ἀκριβῶς προσδιορισμένη, πρέπει νὰ πλησιάζωμεν, ὅσον οἶόν τε, περισσότερον εἰς τὴν ἐπιείκειαν, ἔπεται ὅτι εἰς τὰ δυσάρεστα πρᾶγματα, αἱ ἐκφράσεις ὑφείλουσι νὰ ἐκλαμβάνωνται κατὰ τὴν πλέον συνεσαλμμένην ἐννοϊάν των· καὶ μάλιστα ἔμπορεῖ τις ἐνίοτε νὰ παραδεχθῇ τὴν μεταφορικὴν σημασίαν των, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰς φορτικὰς συνεπείας τῆς κυρίας καὶ ῥηματικῆς σημασίας των.

Καθόσον ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως τὰς ποινὰς, ὅταν αὐταὶ ᾔναι τῶν ὄντι δυσάρεστοι, ὅχι μόνον πρέπει νὰ συσέλλωνται κατὰ τὸ δυνατόν αἱ ἐκφράσεις τοῦ νόμου ἢ τοῦ συναλλάγματος, καὶ νὰ καταφεύγωμεν καὶ εἰς τὴν μεταφορικὴν σημασίαν, ὅταν ἡ περίπτωσις τὸ ἀπαιτῇ καὶ τὸ συγχωρῇ, ἀλλ' ὀφείλομεν περιπλέον νὰ παραδεχώμεθα τὰ εὐλογοφανῆ δικαιολογήματα, τὸ ὁποῖον ἰσοδυναμεῖ τότε μὲ μίαν συνεσαλμμένην ἐρμηνείαν, τείνουσαν εἰς τὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τῆς ποινῆς. Ὁ ἴδιος κανὼν πρέπει νὰ φυλάττεται καὶ ὡς πρὸς τὰ πρᾶγματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ κατασῆσωσι τὴν πράξιν ἄκυρον καὶ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Οὕτως εἴαν συμφωνηθῇ, ἢτι θέλει διαλύεται ἡ συνθήκη, ἅμα ὅπου ὁ ἕτερος τῶν συναλλαττόντων

ἤθελε λείψει εἰς τίποτε, εἶναι ἐπίσης παράλογον, καὶ ἐναντίον εἰς τὸν σκοπὸν τῶν συνθηκῶν, νὰ ἐφαρμόσῃ τις αὐτὴν τὴν διάταξιν εἰς τὰ πλέον ἐλαφρὰ λάθη, καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ὑποπέσας εἰς τὴν ἔλλειψιν, δύναται νὰ δώσῃ βασιμους δικαιολογίας.

§. 309. Παράδειγμα.

Ὅταν ἡ Καρχηδὼν ἀπελπισθεῖσα ἀπὸ τὴν πεισματώδη πολιορκίαν Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ μὲ συνθήκας, οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεσχέθησαν, ὅτι ἡ Καρχηδὼν ἤθελε μείνει ἐλευθέρη καὶ αὐτόνομος. Οἱ νηλεεῖς ὅμως οὔτοι νικηταὶ ἠξίωσαν ἐπομένως, ὅτι ἡ ὑποσχεθεῖσα ἐλευθερία ἀπέβλεπε τοὺς κατοίκους καὶ ὄχι τὴν πόλιν. Ὁθεν καὶ ἀπήτησαν νὰ κατεδαφισθῇ ἡ Καρχηδὼν, καὶ οἱ κάτοικοί της νὰ ἀποκατασταθῶσιν ὀλίγον ἀπώτερον τῆς θαλάσσης. Χωρὶς νὰ διαφιλονεικήσωμεν τὴν σορισεῖαν τῶν Ῥωμαίων περὶ τοῦ τί δηλοῖ ἡ πόλις Καρχηδὼν, ἀναμφιβόλως ἡ πρὸς τοὺς Καρχηδονίους ἐπαγγελθεῖσα ἐλευθερία, ἂν καὶ περιορισμένη εἰς ἄκρον ἀπὸ αὐτὴν τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ὠφείλεν ὅμως νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ μείνωσιν οἱ Καρχηδόνιοι εἰς τὴν πόλιν των. Καθότι τὸ νὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ τὴν παραιτήσωσι διὰ νὰ κατοικήσωσιν ἄλλαχοῦ, νὰ σερηθῶσι τὰς οἰκίας των, τὸν λιμένα των, τὰς ὠφελείας τῆς θέσεώς των, ἦτον ἀναμφιβόλως ὑποδούλωσις ἀσυμβίβαστος μὲ τὸν πλέον μικρὸν βαθμὸν τῆς ἐλευθερίας, καὶ θυσίαι τόσο σημαντικαί, ὥστε διὰ νὰ τὰς ὑποφέρωσιν, ἔπρεπε νὰ ὑποχρεωθῶσι μὲ λέξεις ῥητὰς καὶ ἀναμφιβόλους.

§. 310. Πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνεύωνται αἱ χαριστικαὶ πράξεις.

Αἱ δωρεαὶ, αἱ εὐεργεσίαι, αἱ ἀνταμοιβαὶ, εἶναι καθ' ἑαυτὰς εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν εὐαρέσων πραγμάτων, καὶ ἐρμηνεύονται ἐκτεταμένως, ἐκτὸς μόνον ἂν ᾖναι φορτικά εἰς τὸν δωροῦμενον, ἢ ἂν ἄλλαι περιστάσεις δεικνύωσιν ἐναργῶς, ὅτι πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν εἰς ἔννοιαν συνεσαλμένην. Καθότι ὅταν ἡ εὐεργεσία βαρύνῃ παρὰ πολὺ τὸν ἐνεργοῦντα αὐτὴν, μετέχει κατὰ τοῦτο τοῦ δυσαρέσου· καὶ εἰς περίπτωσιν ἀμφιβολίας δὲν συγχωρεῖ ἡ ἐπιείκεια νὰ ὑποθέσῃ τις; ὅτι ἡ ὑπόσχεσις ἔγινε κατὰ τὴν πλέον ἐκτεταμένην σημασίαν τῶν λέξεων, ἀλλὰ πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς τὴν

πλέον συνεσαλμένην ἔννοιάν των. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅταν ἄλλαι περιστάσεις δεικνύωσιν ἀποχρώντως, ὅτι ἡ πλέον συνεσαλμένη ἔννοια εἶναι ἡ πλέον ἐπιεικής.

§. 311. Περὶ συγκρούσεως τῶν νόμων καὶ τῶν συνθηκῶν.

Συγκρούονται δύο νόμοι, ἢ δύο συνθήκαι, ὅταν παρουσιάζεται περίπτωσις, καθ' ἣν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκπληρώσῃ τις ἀμφοτέρους, ἂν καὶ αὐτοὶ οἱ νόμοι ἢ αἱ συνθήκαι δὲν ἀντιφάσκωσιν ἀναμεταξύ των, καὶ δύνανται εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἐκάτεροι νὰ ἐκπληρωθῶσιν. Ὡς τόσον εἰς ταύτην τὴν ἰδιαιτέραν περίπτωσιν αὐτοὶ θεωροῦνται ὡς ἐναντίοι, καὶ ζητεῖται νὰ προσδιορισθῇ τίς πρέπει νὰ προτιμηθῇ, καὶ εἰς τίνα πρέπει νὰ γένη ἐξαίρεσις. Διὰ νὰ μὴ ἀπατηθῇ τις λοιπὸν εἰς ταύτην τὴν ἐργασίαν, καὶ διὰ νὰ κάμῃ τὴν ἐξαίρεσιν συμφώνως μὲ τὴν ἐπιείκειαν καὶ μὲ τὸν ὄρθον λόγον, πρέπει νὰ φυλάξῃ τοὺς ἐπομένους κανόνας.

§. 312. Πρῶτος κανὼν.

Α'. Εἰς ὅσας περιπτώσεις ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μόνον συγχωρεῖται, δὲν συμβιβάζεται μὲ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσάζεται, τὸ τελευταῖον ἔχει τὴν προτίμησιν. Καθότι ἡ ἀπλή ἄδεια ἀφίνει εἰς καθενα τὸ ἐλεύθερον νὰ πράξῃ ἢ νὰ μὴ πράξῃ· ἐνῶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσάζεται, ὑποχρεούμεθα νὰ τὸ ἐνεργήσωμεν. Δὲν δύναται λοιπὸν τὸ πρῶτον νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δευτέρου, καὶ μάλιστα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπετρέπετο ἐν γένει, δὲν ἐπιτρέπεται πλέον εἰς τὴν ἰδιαιτέραν περίπτωσιν, καθ' ἣν δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ὠφεληθῶμεν ἀπὸ τὴν ἄδειαν, χωρὶς νὰ λείψωμεν εἰς ἓν ἀπὸ τὰ καθήκοντά μας.

§. 313. Δεύτερος κανὼν.

Β'. Ὡσαύτως, αἱ συνθήκαι ἢ οἱ νόμοι, οἵτινες ἐπιτρέπουσι, πρέπει νὰ ὑποχωρῶσιν εἰς τὰς συνθήκας ἢ τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι ἀπαγορεύουσι. Καθότι πρέπει νὰ ὑπακούωμεν εἰς ὅ, τι ἀπαγορεύεται καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπετρέπετο καθ' ἑαυτὸ, ἢ ἐν γένει, δὲν ἤμποροῦμεν πλέον νὰ τὸ ἐνεργήσωμεν, ὅταν κινδυνεύωμεν νὰ παραβιάσωμεν τὸ ἀπηγορευμένον.

§. 314. Τρίτος κανὼν.

Γ'. Ἰσῶν ὄντων τῶν πραγμάτων, ἡ συνθήκη ἢ ὁ νόμος, ὅστις τις ἀπαγορεύει, προτιμᾶται ἀπὸ τὴν συνθήκην ἢ τὸν νόμον, ὅστις

προσάξει. Λέγω ἴσων ὄντων τῶν πραγμάτων· καθότι δύνανται νὰ παρουσιασθῶσιν ἄλλοι λόγοι ἐπιφέροντες ἐξαιρέσιν ἐναντίον τῆς συνθήκης ἢ τοῦ νόμου, ὅστις ἀπαγορεύει. Ἐὰν λοιπὸν δὲν ᾔηται δυνατόν νὰ ἐκτελέσωμεν νόμον τινὰ καταφατικὸν, χωρὶς νὰ παραβιάσωμεν ἄλλον ἀποφατικὸν, πρέπει νὰ ἀναβάλωμεν τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πρώτου. Καθότι ἡ ἀπαγόρευσις εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀπόλυτος, ἂν ὦ πᾶσα ἐντολή, πᾶσα προσαγῆ, εἶναι φύσει ὑποθετικὴ, τουτέστιν ὑποθέτει τὴν δύναμιν ἢ τὸν ἀρμόδιον καιρὸν τοῦ νὰ κάμωμεν τὸ διαταττόμενον. Ἀλλ' ὅταν δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ ἐκτελέσωμεν χωρὶς παραβίασιν τῆς ἀπαγορεύσεως, ὁ ἀρμόδιος καιρὸς δὲν ὑπάρχει· καὶ ἡ ἀντινομία αὕτη γεννᾷ τὴν ἠθικὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἐνεργεῖν. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ βάσει συμφωνοῦσιν ὅλοι ἐν γένει, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μεταχειρισθῆ τις μέσῃ παράνομα διὰ τέλος ἀξιέπαινον, π. χ. νὰ κλέψῃ διὰ νὰ δώσῃ ἐλεημοσύνην. Τοῦτο ὅμως τὸ λέγομεν περὶ τῶν ἀπολύτων ἀπαγορεύσεων, καθότι εἶναι ἄλλαι ἀπαγορεύσεις, εἰς τὰς ὁποίας αἱ περιστάσεις κάμγουσιν ἐξαιρέσιν.

§. 315. Τέταρτος κανὼν.

Δ'. Ἐὰν ἡ σύγκρουσις εὐρίσκεται μεταξύ δύο νόμων ἢ δύο συνθηκῶν καταφατικῶν, καὶ γενομένων ἀπὸ τὰ αὐτὰ ὑποκείμενα, καὶ ἀπὸ τὰς αὐτὰς πολιτείας, οἱ μεταγενέστεροι κατὰ τὴν χρονολογίαν προτιμῶνται ἀπὸ τοὺς παλαιοτέρους. Καθότι εἶναι προφανές, ὅτι ἀφοῦ αὐτοὶ οἱ δύο νόμοι, ἢ αὐταὶ αἱ δύο συνθήκαι πηγάζουσιν ἀπὸ τὴν αὐτὴν δύναμιν, οἱ τελευταῖοι δύνανται νὰ τροπολογήσωσι τοὺς προτέρους. Ἐννοεῖται ὅμως πάντοτε ὅτι ὁ λόγος εἶναι περὶ πραγμάτων καθόλου ἴσων. Ἄν ἡ σύγκρουσις ὑπάρχῃ μεταξύ δύο συνθηκῶν γενομένων μὲ δύο διαφόρους πολιτείας, προτιμᾶται ἡ παλαιότερα. Καθότι εἰς τὴν ἐπομένην συνθήκην δὲν ἦτον συγχωρημένον νὰ καθιερωθῆ κάμμία ὑποχρέωσις ἀντιβάνουσα εἰς τὰς προτέρας· καὶ ἐὰν ἡ τελευταία εὐρεθῆ εἰς κάμμίαν περιπτώσιν νὰ μὴ συμβιβάζεται μὲ τὴν παλαιότεραν, ὑποτίθεται ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἀδύνατος, διότι δὲν ἔχει τὴν ἐξουσίαν ὁ ὑποσχόμενος νὰ πράξῃ ἐναντίον μὲ τὰς ὑποσχέσεις του.

§. 316. Πέμπτος κανὼν.

Ε'. Ὅταν ὑπάρχωσι δύο νόμοι, ἢ δύο συνθήκαι, ἴσων ὄντων

τῶν πραγμάτων, πρέπει νὰ προτιμᾶται ὁ ἥττον γενικῶς, καὶ ὅστις πλησιάζει περισσότερο εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ὑπόδεισιν. Καθότι τὰ εἰδικώτερα διατάσσονται ἀκριβέστερον καὶ ἐντονώτερον. Π. χ. νόμος τις ἀπαγορεύει νὰ φορῆ τις δημοσίως ὄπλα εἰς τὰς ἐορτάς· ἄλλος νόμος διατάσσει, ὅταν ἤθελεν ἡχῆσῃ ὁ κῶδων, νὰ εὐγωσιν ὅλοι ἐνυπλοι, καὶ νὰ καταλάβωσι τὰς θέσεις των· εἰς μίαν ἐορτὴν ἡχεῖ ὁ κῶδων· ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ὑπακούσῃ τις τὸν τελευταῖον νόμον, ὅστις κάμνει ἐξαίρεσιν εἰς τὸν πρῶτον.

§. 317 Ἐκτος κανὼν.

ΣΤ'. Ἐκείνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀναβληθῆ, προτιμᾶται ἀπὸ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἤμπορεῖ καὶ ἄλλοτε νὰ γίνῃ. Καθότι μὲ τοῦτον τὸν τρόπον συμβιβάζονται ὅλα, καὶ ἐκπληροῦνται ἀμφότεραι αἱ ἐπογρεώσεις· ἐνῶ ἂν ἐπροτιμᾶτο ἐκείνη, ἥτις δύναται νὰ ἐκπληρωθῆ καὶ ἄλλοτε, ἤθελε χωρὶς ἀνάγκην μείνει ἀνεκτέλεστος ἡ πρώτη.

§. 318. Ἐβδομος κανὼν.

Ζ'. Ὄταν δύο καθήκοντα συγκρούωνται, προτιμᾶται τὸ ωφελιμώτερον, καὶ τὸ τιμιώτερον. Παρομοίως ἐπὶ τῶν νόμων προτιμᾶται ὁ σημαντικώτερος καὶ ἀναγκαιότερος. καὶ ἤθελεν ἀντιβαίνει εἰς τὸν γενικὸν σκοπὸν τοῦ νομοθέτου καὶ τῶν νόμων, ὅστις ἤθελε παραμελήσει νόμον τινα σημαντικὸν ἐπὶ προφάσει νὰ φυλάξῃ ἄλλον ὀλιγώτερον ἀναγκαῖον.

§. 319. Ὄγδοος κανὼν.

Η'. Ἄν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκπληρώσωμεν ἐν ταύτῳ δύο πράγματα, τὰ ὁποῖα ὑπεσχέθημεν εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἔργον ἐκείνου εἶναι νὰ ἐκλέξῃ ὁποῖον θέλει νὰ ἐκπληρώσωμεν· καθότι αὐτὸς ἤμπορεῖ νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ προσωρινῶς ἀπὸ τὴν ἄλλην ὑποχρέωσιν, καὶ τότε δὲν θέλει πλέον ὑπάρχει σύγκρουσις. Ἐὰν ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ πληροφωρηθῶμεν τὴν θέλησίν του, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι θέλει τὴν σημαντικωτέραν, καὶ πρέπει νὰ τὴν προτιμήσωμεν. Εἰς δὲ περίσασιν ἀμφιβολίας ὑφείλομεν νὰ ἐκτελέσωμεν ἐκείνην, εἰς τὴν ὑπαίαν εἴμεθα πλέον σφικτὰ ὑποχρεωμένοι· καθότι εἶναι πιθανὸν, ὅτι ἠθέλησε νὰ μᾶς δέσῃ σφικτότερα εἰς ἐκείνην, ἥτις τῷ συμφέρει περισσότερο.

§. 320. Ἐννατος κανὼν.

Θ'. Ἐπειδὴ ἡ ἰσχυροτέρα ἐνοχὴ προτιμᾶται ἀπὸ τὴν ἀδυνατωτέραν, εἰς συμβῆ ἔνορκός τις συνθήκη νὰ εὔρεθῆ εἰς σύγκρουσιν μὲ συνθήκην ἄορκον, ἴσων ὄντων τῶν πραγμάτων, ἡ πρώτη προτιμᾶται, διότι ὁ ὄρκος αὐξάνει τὴν δύναμιν τῆς ἐνοχῆς. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸς δὲν μεταβάλλει ποσῶς τὴν φύσιν τῶν συνθηκῶν, δὲν ἠμπορεῖ, π. χ., νὰ κάμῃ νὰ προτιμηθῆ ὁ νέος σύμμαχος ἀπὸ ἄλλον παλαιότερον, τοῦ ὁποίου ἡ συνθήκη ἠθέλεν εἶσθαι ἄορκος.

§. 321. Δέκατος κανὼν.

Κ'. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, καὶ ἴσων πάλιν ὄντων τῶν πραγμάτων, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσάξεται μὲ ἀπειλὴν ποινῆς, προτιμᾶται ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν συνοδεύεται μὲ ποινὴν· καὶ πάλιν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συνοδεύεται μὲ μεγαλητέραν ποινὴν, προτιμᾶται ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπιφέρει μικροτέραν· καθότι ἡ ποίνιμος ἐπικύρωσις καὶ συμφωνία ἐνισχύουσι τὴν ὑποχρέωσιν.

§. 322. Πῶς πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται οὗτοι οἱ κανόνες.

Ὅλοι οἱ ἀνωτέρω κανόνες πρέπει νὰ συμφωνῶσιν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν των, καὶ ἡ ἐρμηνεία νὰ γίνεταί εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ προσκρούη εἰς κανένα. Ὅταν φαίνωνται ἀντιβαίνοντες πρὸς ἀλλήλους, τροπολογοῦνται καὶ περιορίζονται ἀμοιβαίως, κατὰ τὴν δύναμιν ἐκάστου, καὶ κατὰ τὴν εἰδικωτέραν ἐφαρμογὴν των εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Η'.

Περὶ τοῦ πῶς ἐκπεραιοῦνται αἱ μεταξὺ τῶν ἔθνων διαφοραί.

§. 323. Γενικὴ παρατήρησις.

Ἀντικείμενα τῶν μεταξὺ τῶν ἔθνων, ἢ τῶν ὑδηγῶν των, διεγχειρομένων διαφορῶν εἶναι ἡ δικαιώματα διαφιλονεικούμενα, ἢ ὕβρεις. Ἐκαστον ἔθνος ὀφείλει νὰ συντηρῆ τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα τῷ ἀνήκουσι· καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς δόξης του δὲν τῷ ἐπιτρέπουσι νὰ ὑπομείνῃ ὕβρεις· ἐνῶ ὅμως ἐκπλη-